

דברי חיזוק
באמונה ובטחון ועוז
על פרושיות השבוע

ויאמר אליהו

מאת הרב אלי' מאיר סמיט שליט"א

ישיבת רבי חיים עוזר « 347-897-9968 \ 058-323-1459 »

בס"ד

האדם נדרש להשתדל בדברים גשמיים, רק בדברים שיש הסתברות גדולה להפקת תועלת ממנו!!!

תועלת, אבל אין לבוטח לעשות כמו אלה ואין בפעולה זו מפעולות החובה, ויש במעשה זה כעין זריות אבק על זוהר האמונה והבטחון, ואחרי שאינה חובה היא אסורה. וכוונת חז"ל על הפעולה ולא על מדת הבטחון של יוסף חלילה, וידע יוסף שאין עזר מן אדם בלתי יד ה' לבד, אבל מה שחייב עצמו לשאול משר המשקים לא הי' לפי קבלת חז"ל דין אמת, אלא לא היה לו לפנות אל הרהבים, עכ"ל החזון איש הנוגע לעניינו.

נמצא לפי דברי החזון איש לא היה טענה על יוסף הצדיק על מידת הבטחון שלו, אלא על מעשה השתדלות שלו בלבד. כלומר, שהפעיל כאן שיקול דעת לא מדויק האם מעשה ההשתדלות שלו נחוץ ומועיל במקרה הזה. שכיון ש"הטבע של הרהבים לא זוכרים ולא גומלים טוב", לכן לא נכנס פעולה זו בגדר של השתדלות מותרת, והיה עליו למנוע את עצמו מזה.

ועפ"ז מבאר הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל (בספרו שפתי חיים מידות ועבודת ה' חלק א), ההבדל הגדול בין שני המקרים של ההשתדלות שעשה יוסף הצדיק. דאצל מה שאמר לשר המשקים הרי לא היה בזה שום תועלת, שהרי כל מחשבות הרהב הגואה נתונות רק לעצמו ואין לו מקום איך להיטיב עם האחרים, ובודאי ישכח את הבקשה, והשתדלות כזאת מתאים רק למי שפועל מתוך יאוש ולחץ נוראה. משא"כ בפתרון החלומות הבין יוסף הצדיק שניתנה לו הזדמנות מן השמים להשתדל לטובת עצמו, על יד שיאמר לפרעה שצריכים למנות מישהו אחראי לתפקיד החשוב, ואז המלך ימנה אותו, וכפי שכתב הרמב"ן, שאמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו. וזו היתה השתדלות הגיונית וראויה, שיש בזה הסתברות גדולה להצלחה, ולכן לא נחשב לו לפגם, ואדרבה משמים עזרו לו וסייעו בידו.

« מהו כל ענין ההשתדלות בכל מחיר?!?! »

ויש לבאר את הענין, מדוע רצתה התורה שהאדם ינהג במעשיו כפי הנדרש בדרך הטבע ולא יסמוך על הנס, ועד כדי כך שגם באופן שמובטח לו שיתרחש לו נס, עליו להמשיך ולנהוג כדי הנדרוש בדרך הטבע כדי למעט הנס.

הדבר מתבאר במקצת בדברי דרשות הר"ן (דרוש שמיני ד"ה ההקדמה הראשונה בביאור חטאם של משה רבינו במי מריבה) שכתב בזה"ל: "ההקדמה הראשונה שחפץ השי"ת לקיים מנהגו של עולם בכל מה דאפשר, ושהטבע יקר בעיניו, לא ישנהו אלא לצורך הכרח. ומפני זה אמר משה הצאן וּבָקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וגו' (במדבר י"א, נב), שחשב משה רבנו שהשי"ת לא יחדש נס ופלא למלא בטנם בדבר שאינו הכרחי, והיה תמה על דרך מנהגו של עולם, איך יספיק בשר לכל העם ההוא, ומפני היות מנהגו של עולם יקר בעיני ה' וחפץ בו כמו שכתבנו, לפעמים כשיצטרך לחדש נס ופלא, יערב בו דבר טבעי, יהיה משענת לנס ההוא, עם היות שהדבר הטבעי ההוא לא יספיק לפעול הנס, אבל ישען בו לבד".

« למה נחשב ליוסף פגם, מה שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני?! »

כתוב בפרשה וַיְהִי מִקֶּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפְרָעָה הָלָם (בראשית מא, א). ואי' במדרש (בר"ר פט, ג) בזה"ל: " אֲשֶׁרֵי הִגְבַּר אֲשֶׁר שָׁם ה' מִבְּטָחוֹ (תהלים מ, ה), זה יוסף. וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים, על ידי שאמר לשר המשקים (בראשית מ, יד): זָכַרְתִּי וְהִזְכַּרְתִּי, נתוסף לו שתי שנים".

ומקשים העולם, שלכאורה דברי המדרש סותרים את עצמם מיניה וביה, שהרי הוא מתחיל ב'אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו', שזה הולך על יוסף שבטח בה', 'ולא פנה אל רהבים ושטי כזב', מבואר שיוסף היטב בטח בהקב"ה. ומיד אח"כ מסיים המדרש, שהיה לו ליוסף פגם באמונה לכאן, כיון שאמר לשר המשקים זכרתני והזכרתני, ולכן נענש להיות עוד שתי שנים בבית האסורים.

ומאידך גיטא יש להקשות, מדוע באמת נענש יוסף הצדיק, הלא כל אדם שנמצא בצרה מותר לו וצריך לעשות כל השתדלות שיכולה לעזור לו, ובכלל זה גם לבקש מאנשים אחרים שיעזרו לו. ואם כן מהי העוולה הגדולה של יוסף הצדיק בזה שאמר שתי מילים זכרתני והזכרתני, עד שקיבל על זה עונש כל כך גדול שעל כל מילה שאמר, קיבל עונש להיות עוד שנה בבית הסוהר.

והראיה לכך, דאם היה מזה תועלת היה מוכרח לעשות את השתדלות ולא היה עליו טענה, שהרי אנו מוצאים שבמקרה אחר הוא כן עשה השתדלות, ולא מצאנו שייחשב לו לפגם בענין זה. והיינו, מה שכתב הרמב"ן על הפסוק יָרָא פְרָעָה אִישׁ נְבוֹן וְחָכָם (בראשית מא, לג), וז"ל: "יוסף הצדיק אמר לפרעה שייצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ, ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל, כי לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ. ואמר לו שיהיה נבון וחכם, נבון, שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו, ולתת להם כדי חיותם, וימכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה. וחכם, שידע לקיים התבואה שלא תירקב, שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו, ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו, כי החכם עיניו בראשו", עכ"ל.

ומבואר כאן ברמב"ן, שיוסף עשה באופן ברור ומודע, השתדלות כדי שיבחרו אותו לממונה על מצרים. ולא מצאנו בשום מקום שהיה עליו טענה מדוע הוא השתדל שפרעה יבחר בו, שהרי ברור שצריך לעשות השתדלות, וא"כ מתחזקת השאלה מדוע כשאמר 'זכרתני' 'הזכרתני' שגם זה הוא השתדלות בדרך הטבע, נענש.

« יש השתדלות הסתברותית ויש השתדלות לא מציאותית!!! »

הנה, החזון איש כותב ומבאר (אמונה ובטחון ב, ו) מה היה חטאו של יוסף הצדיק, וז"ל: "...ר"ל, יוסף ידע שאין הצלתו תלויה בהשתדלות, והכל מיד ה'. אבל בהיות שנתחייב האדם בפעולות ולא לסמוך אניסא, חייב יוסף את עצמו לשמש בהזדמנות זו ולבקש משר המשקים. ואמנם בהיות שלפי תכונת הרהבים אין בטבעו לזכור ולהיטיב, אין ראוי המעשה הזה רק מתוך יאוש, והמיזאש עושה כל מה שיכול אף דברים הרחוקים מכל

"כענין שאמר אלישע לאשה אחת מנשי בני הנביאים הגידי לי מה יש לך בבית, ותאמר אין לשפחתך כל בבית פי אם אסוף שמן (מלכים ב' ד, א), והשיב לה לכי שאלי לך פלים מן החוץ מאת כל שכניך פלים רקים אל תמעיטי (שם, א), ואין ספק שבחוק הטבע היה נמנע הימצא השמן הרב מן האסוף ההוא כאילו לא היה שם שמן כלל, ועם כל זה ביקש הנביא להיות נמשך אחר רצון ה' יתברך שיהיה לנס ההוא איזה משענת טבעי ייסמך עליו, עכ"ל.

נמצא מבואר בדברי הר"ן, שרצון הבורא ית"ש בהנהגת העולם הוא לקיים מנהגו של עולם בכל מה דאפשר, מפני שהטבע יקר בעיניו, לא ישנהו אלא לצורך הכרחי, וזאת הסיבה שהשי"ת מסובב את כל הנהגת העולם בדרך הטבע (כי הרי כל מה שברא הקב"ה לא ברא אל לכבודו, אבות פ"ו מ"ב), ולכן גם כשאי אפשר לחדול לגמרי מעשיית נס, עכ"ז רצונו ית' שהדבר יהא נראה כאילו נעשה בטבע, לכן יערב בתוך הנס גם פעולה טבעית, כדי שבמדת מה יהא נראה כמו שהיה בדרך הטבע.

ונמצא דגם כל ענין של השתדלות הוא לטעם זה, דאין רצון ה' להנהיג את עולמו שלא בדרך הטבע (שכל זה הוא לצורך יסוד של הבחירה), לכך נצרך לאדם להשתדל, והיינו שהמשתדל חייב לדעת, דבעצם אין הוא פועל בהשתדלותו כלום, אלא כך נגזר משמים שבדרך השתדלותו באופנים טבעיים כאשר הנס יהא מעוטף בדרכים הטבעיים שאינם אלא חיצוניות ולבוש להנס, אז יחול הנס עליו.

הרבינו בחיי בהקדמתו לפרשה מבאר את חובת הבטחון בה' הנדרש מכל אדם, ונצטט מקצת דבריו, וז"ל: "בטח אל ה' בכל לבך ואל בינתך אל תשען (משלי ג, ה), המלך יזהיר בכתוב הזה על מדת הבטחון, מפני שהוא מעיקרי התורה והמצוות. יאמר, שיבטח אדם בהקב"ה בכל לבו, ולא יבטח ולא ישען על ביתו. והכוונה בזה, שאם יורהו שכלו ותלמדהו ביתו לבטוח בעושרו או בכוחו וגבורתו, שלא ישען בזה כלל, רק שישים כל בטחונו בהקב"ה שהוא משיב חכמים אחר ודעתם יסבל, ואין בכל מעשיו ומחשבותו כלום בלתי אם יגזור ה' יתעלה וכו", עכ"ל.

ומסיים שם בענין יוסף הצדיק, בזה"ל: "והנה יוסף הצדיק הבוטח בהקב"ה, לפי שביקש משר המשקים שיהיה לו סיבה שיצא מבית האסורים, לכך לא הגיע למדרגה זו של בטחון, ונענש בזה שנשאר שתי שנים יותר בעונש שתי מלות שאמר לו 'והזכרתני' והוצאתני", עכ"ל.

ולפ"ד החזון איש צ"ל, דמה שכתב הרבינו בחיי שיוסף לא הגיע למדרגה זו, פירושו, שע"פ מדרגתו עשה כאן איזה פעולה שלא התאים למדרגתו במדת הבטחון, ולכן נענש.

ולכאורה יצא לנו מזה, שההשתדלות הינה מין קללה, כמו שכתוב בתורה, בַּזַּעַת אֶפְיֶךָ תֹאכַל לֶחֶם (בראשית ג, ט) והיא נצרכת כדי להעלים את הנס, ובמו ידיו צריך האדם להעלים את נס' ה' בכך שישתדל בדרך טבעי, ועם כל זה להאמין שהגזירה היא האמת והחריצות שקר. עבודה מפרכת זו נגזרה עלינו כתוצאה מחטא אדם הראשון, וכן משמע מדברי המסילת ישרים (פכ"א).

« שלשה הרכיבים בבטחון!! »

הדגל מחנה אפרים במביא בשם סבו **הבעל שם טוב הקדוש זי"ע**, עה"פ בְּרוּךְ הַגִּבֹר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּה' וְהָיָה ה' מִבְּטָחוֹ (ירמיהו י, ז), שלכאורה קשה להבין את כפל הלשון, 'אשר יבטח' ו'היה ה' מבטחו', וכי לא די היה לומר אשר יבטח בה', וכי יש שני סוגי בטחון בה'. מדוע איפוא הוזכר פעמיים באותו פסוק ענין הבטחון בה'.

ומבאר הדגל מחנה אפרים, שענין הבטחון בנוי משלשה רכיבים: מבטיח, בוטח ומבטח. הקב"ה הוא המבטיח לחם לכל בשר, האדם המבקש מהקב"ה הוא הנקרא בוטח, שבוטח בהקב"ה שייתן לו כדי מחייתו, והסיבה הטבעית שדרכה נותן הקב"ה לחם לאדם היא הנקראת מבטח, קרי, הצינורות הטבעיים שדרכם עובר הכסף, ע"י רצון הבורא, אל האדם.

וכך, לאור שלשה רכיבים אלה, מפורשים היטב דבריו של ירמיהו, 'ברוך הגבר אשר יבטח בה' - שיודע ובוטח בה' שהוא נותן לחם לכל בשר, והבטחון בה' כל כך חזק עד ש'היה ה' מבטחו' - שיודע הוא שגם המבטח הסיבה, הצינורות הטבעיים בהן מזרים ה' את הפרנסה גם הם מאת הקב"ה, שתקותו ויחוליו מופנים רק כלפי מעלה, ביודעו שחריצותו והשתדלותו, עם כל הסיבות כולם, לא יעזרוהו מאומה, לולא עזרת המבטיח, כי הסיבה עצמה פועלת לפי רצונו יתברך, והוא יכול לזון ולפרנס את האדם בדרכים שונות ומשונות, טבעית ועל טבעית.

« האם כולם מחוייבים בגזירת ההשתדלות?? »

ואם לחשך אדם לומר, שכל זה מדובר רק לאנשים פשוטים, אבל אנשים גדולים כיוסף אינם צריכים לעשות השתדלות, אף אתה אמר לו, הרי אנו רואים שאפי' אנשים גדולים כשבטי י-ה היו נדרשים לעשות השתדלות, וכפי שביאר הגאון רבי חיים זאב פינקל זצ"ל ואף הביא על כך ראייה מפרשתנו.

כתוב בפרשה וַיִּפְתַּח הָאֱחָד אֶת שַׁקּוֹ וַיֵּרָא אֶת כֶּסֶפוֹ וְהִנֵּה הוּא בְּפִי אֲמֹתָחָתוֹ. וַיֹּאמֶר אֶל אַחֵיו הַיּוֹשֵׁב כֶּסֶפִי וְגַם הִנֵּה בְּאֲמֹתָחָתִי וַיֵּצֵא לָבֶם וַיִּחְרְדוּ אִישׁ אֶל אַחֵיו לֵאמֹר מַה זֹאת עֲשָׂה אֲלֵכֶם לָנוּ (בראשית מב, כז-כח). והגמרא מספרת (תענית ט) בזה"ל: "אשכחיה רבי יוחנן לינוקיה דריש לקיש דיתיב ואמר אַנְלֵת אָדָם תְּסַלֵּף דְּרָכּוֹ וְעַל ה' יִזְעַף לָבוּ (משלי יט, א). יתיב רבי יוחנן וקא מתמה, אמר, מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא. אמר ליה, אטו הא מי לא רמיזי, והכתיב 'ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלוקים לנו'. ומבואר בגמרא שר' יוחנן הסכים עמו.

ויש להתבונן בדברי הגמרא, על איזו פעולה שהשבטים עשו, הגמרא מתבטאת בביטוי כל כך חריף 'אוולת אדם תסלף דרכו'. ומבאר הגאון רבי חיים זאב פינקל זצ"ל, שהשבטים אמרו 'מה זאת עשה אלוקים לנו', כשאחד האחים (לוי, רש"י מב כד) מצא בשקו את הכסף, ואז נפל עליהם פחד אולי החזירו להם את הכסף כדי לרקום עליהם עלילה. וע"ז אומרים חז"ל שהיה זה אולת, כי היו צריכים מיד בהתחלה לפתוח את השק ולבדוק מה שמו להם שם, ואולי במקום התבואה ששילמו עליה דמים יקרים, הניחו להם בלאות, ובפרט שהיה זה שנת רעבון והיה מחסור, ואם היו פותחים בהתחלה את השקים היה נחסך מהם כל הפחד, ונמצא שהם גרמו לעצמם בידיים את כל העגמת נפש הזאת, ומה יש להם לבוא ולומר 'מה זאת עשה אלוקים לנו' הרי הם גרמו את זה לעצמם.

וכן בפעם השניה שבאו לקנות אוכל, ג"כ לא נזהרו ובדקו מה הניחו להם, ואם היו בודקים היו רואים שחוץ מהכסף שהחזירו להם החביאו גם את הגביע בשקו של בנימין והיתה נחסך מהם כל הצער הגדול הזה. ועל אף שבוודאי היו טרודים בדברים העומדים ברומו של עולם, עכ"ז אומרים לנו חז"ל שהיו צריכים לבדוק את הסחורה שקנו, ולראות מה יש בשק. וא"כ רואים שאפילו אנשים גדולים כמו השבטי קה ג"כ צריכים לעשות השתדלות.

"... והיינו שהמשתדל חייב לדעת, דבעצם אין הוא פועל בהשתדלותו כלום, אלא כך נגזר משמים שבדרך השתדלותו באופנים טבעיים כאשר הנס יהא מעוטף בדרכים הטבעיים שאינם אלא חיצוניות ולבוש להנס, אז יחול הנס עליו..."